

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SYVENDE RÆKKE

UDGIVET AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

BJØRN KORNERUP
NIELS KNUD ANDERSEN og KNUD BANNING

TREDIE BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG

1957—59

Jens Bircherods »Synopsis«.

*Et Bidrag til den teologiske Litterærhistorie og den højere
Undervisnings Historie.*

Af **Bjørn Kornerup.**

1.

Læreboernes Skæbne udgør et ejendommeligt Afsnit af de forskellige Litteraturers Historie. Ofte vil man sikkert se det mærkelige Fænomen gentage sig, at mangan en Lærebog, der er uden indre Originalitet, men er lagt behændigt til Rette, i det praktiske Liv kan faa en historisk Betydning, der langt overgaar den, som et dybt selvstændigt Aandsværk kan opnaa. Dette gælder baade i Teologien og i andre Discipliner. *Caspar Bartholins* »Anatomicæ Institutiones« (1611), der ikke er Udtryk for nogen nyskabende Aandsvirksomhed, fik en overordentlig Udbredelse i hele Europa og blev oversat til flere Sprog¹. Noget lignende gælder *Niels Hemmingsens* »Enchiridion« (1557), der det meste af det 16. Aarhundrede efter H. P. Resens bekendte Udsagn »næsten var i alles Hænder«, skønt den langtfra er nogen selvstændig Bearbejdelse af Dogmatiken, men som Forfatteren selv bekender, for en stor Del skrevet ud af Melanchtons og andres Skrifter².

¹) Jvfr. H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon I, 259. Jul. Petersen, Bartholinerne og Kredsen omkring dem, 1898, S. 10—11.

²) H. P. Resen, De gratia universali I, 1615, Th. 50 (»Enchiridion, quod erat in manibus ferme omnium«). Nic. Hemmingii Opuscula theologica, 1586, p. 322. At Hemmingsen i dette Skrift har overtaget adskilligt fra Calvin, er eftervist af E. Munch Madsen i Dansk teologisk Tidsskrift V, 1942, S. 224 ff. — Om Udbredelsen af »Enchiridion« gennem mange Udgaver, endnu repræsenterede ved Eksemplarer i talrige uden-

I det 17. Aarhundrede er i Danmark *Jesper Brochmand* den store dogmatiske Autoritet af normgivende Karakter. Dette skyldtes dels hans egen Universitetsvirksomhed, dels de Skrifter, der fremgik af denne. I forreste Række blandt disse staaer hans Hovedværk »*Universæ theologiæ systema*«, 1-2, 1633 (og oftere)¹, der med sine ca. 3000 Kvartsider kan forekomme Eftertiden at være af et næsten uoverskueligt Omfang, men som i Virkeligheden maalt med flere samtidige tyske Dogmatikers Værker var ret maadeholdent af Størrelse. Imidlertid maa Brochmands »*Systema*« vistnok snarere betegnes som en Haandbog end som en Lærebog, og for en Gennemsnitsstudent har det vel været baade for digert og for kostbart. Der udkom da ogsaa hos to københavnske Forlæggere to Udtog af det store Værk: »*Systematis theologici epitome*«, 1649, og »*Systema theologicum minus*«, s. a., der begge med deres 1176 Sider i 8° er af ikke helt ringe Omfang². Efter Brochmands Død udkom tilmed et lille Skrift af lignende Karakter »*Definitiones articulorum fidei*«, 1662, der dog blot paa et Par Ark bringer Definitionerne paa de vigtigste teologiske Begreber³.

landske Biblioteker, se Lauritz Nielsen, Dansk Bibliografi 1551—1600 Nr. 841—850.

¹) Om Udgaver se H. Ehrencron-Müller II, 82.

²) Det førstnævnte hos Joachim Moltke, det andet hos Daniel Paulli. Om »*Epitome*« siger D. G. Zwergius endnu 1753 (Det Siellandske Clerisie S. 228): »i denne skønne Bog er alt det fornødne, der er i Systemate, ja den holdes nogle Steder, saasom Brochmands *curæ posteriores*, bedre og sikkrere end *Systema selv*«. Denne Dom tiltrædes i det væsentlige af Jens Møller 1817 (Historisk Calendar III, 253).

³) I Gl. kgl. Saml., 4°, 1432 findes et lille Hefte indeholdende Brochmands »*Definitiones*« til de første 16 Loci. I Det kgl. danske Selskabs Besiddelse var i sin Tid et Haandskrift: *Casp. Eras. Brochmanni Loci Communis*, in *Epitome redacti per Nicolaum Nicolai Krogium* 1639. (J. Langebek, Det Kongelige Danske Selskabs Begyndelse og Tilvext, 1748, S. 167 Nr. 8). Det synes nu forsvundet. Zwergius (anf. Skrift S. 228) siger: »*Friedliebii Medulla passere* og hos de fleeste Kiendere ej heller for andet, end som en *Epitome* af Brochmands Bog, eller, rettere et Ran af hans Boe«. Philip Heinrich Friedlieb († 1663) var Prof. i Greifswald, siden

Medens den officielle Teologi Aarhundredet ud indholdsmæssigt stod i Brochmands Tegn, har hans Efterfølgere og Disciple aabenbart ikke følt sig helt tilfredsstillede af den Skikkelse, hvori hans Systema i de mindre Udgaver forelaa, men har søgt at bearbejde dem for at give dem en yderligere Afrunding i formel og pædagogisk Henseende. Dette gælder i høj Grad den meget benyttede Lærebog »Synopsis«, om hvilken der i det følgende skal meddeles nogle Efterretninger.

Forfatteren til den var *Jens Jensen Bircherod* (1623-86), der fra 1658 havde været knyttet til Københavns Universitet som Professor, først i Filosofi, siden i Græsk¹. 1668 rykkede han op i det teologiske Fakultet. Bircherod var en solid Teolog af Jesper Brochmands Skole, vel uddannet baade herhjemme, især under den senere sjællandske Biskop Laurids Mortensen Scavenius, og ved en Række af Udlandets berømte Højskoler. I flere af de talrige Skrifter — mest Disputatser —, han har efterladt, viser han bl. a. Kendskab til engelsk Teologi, og ikke sjældent saa han det som sin Opgave at bekæmpe liberale Aander som Richard Simon, Herbert af Cherbury og Thomas Burnet².

Sognepræst til St. Jacob i Stralsund. Det kgl. Bibliotek besidder 2. Udg. af hans *Medulla theologiæ theticæ, polemicæ et casualis*, 1655. Den er i hvert Tilfælde indholdsmæssigt stærkt beslægtet med Brochmands Arbejde.

¹) Hovedkilden til Kundskab om hans Levned er Universitetets Programma funebre af 27. September 1686, ogsaa meddelt i 2. Udgave af hans »Synopsis«, 1690. Den fyldigste moderne Biografi af ham i G. L. Wad, Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm II, 91—103. Jvfr. ogsaa min Omtale af ham i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., III, 121. I Gl. kgl. Saml., 4°, 2998 findes Jens Bircherods egenhændige Konceptbog, som Wad ikke synes at have benyttet. Heri findes bl. a. meget venskabelige Breve til Prof. Abraham Calovius i Wittenberg og til den berømte Biskop i Oxford John Fell.

²) Se saaledes Jens Bircherods Skrifter: *Opera creationis primi et secundi diei ... adversus dubiam interpretationem novi historici critici Richardi Simonis*, 1681; *De legis Mosaicæ divina origine et auctoritate diatribe adversus Edoardum Herbertum, baronem de Cherbury*, 1678;

Jens Bircherod synes i det hele at have været en ikke ubetydelig Mand, men hans senere Skæbne er iøvrigt som et Skoleeksempel paa Forgængeligheden af al litterær Ære og Lærdoms Berømmelse. Skønt han i henved en Snes Aar som Medlem af det teologiske Fakultet, som flittig Universitetslærer og som meget frugtbar Forfatter indtog en fremskudt Stilling herhjemme, er hans Navn nu saa godt som ukendt. Selv i større kirkehistoriske Værker er det sjældent, at hans Navn mere end strejfes¹. Til Dels kan dog dette hænge sammen med, at hele Perioden 1660-99 er saa lidet bearbejdet i dansk Kirkehistorie.

Størst Betydning synes Bircherod at have faaet ved Udgivelsen af den ovennævnte Lærebog i systematisk Teologi, der udkom første Gang 1662, endnu medens han beklædte Professoratet i Græsk. Allerede Titlen er betegnende.

Synopsis locorum communium theologicorum, in qua veritas religionis Christianæ ex sacris literis et orthodoxis theologis sequenti methodo proponitur, ut I. vera sententia solito theologorum ordine per articulorum seriem, inprimis juxta ductum viri admodum reverendi et excellentissimi d. Caspari Erasmi Brochmanni, olim episcopi Sælandiæ in Dania, et ss. theol.

Anti-Burnetius 1688, 2. Udg. 1694 under Titel Tractatio curiosa de terra et aqua. Englænderen Thomas Burnet (1635—1715) var især bekendt ved sin fantasifulde Kosmogoni Telluris theoria sacra, 1681. — Imødegaaelse af Richard Simon findes ogsaa i Bircherods posthume Lumen historiae sacræ, 1687, p. 18 ff.

¹) L. Helveg omtaler saaledes i sin Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen, 2. Udg., I, 491 f. blot »et Forslag [1677] til Kirkesagers Forbedring af en Dr. J. Bircherod«, men er i Tvivl, om dette hidrører fra Professor Jens Bircherod eller hans Broder Professor Jacob Bircherod i Odense. I Kongebrevet af 13. Maj 1677, som citeres af Helveg, tales der dog udtrykkeligt om Dr. Jens Bircherods Forslag (Sjæll. Reg. 1677 Nr. 112), og selve Forslaget (Gl. kgl. Saml., Fol., 123) er skrevet med hans Haand. — Jvfr. iøvrigt Zwergius, anf. Skrift S. 228. Erich Pontoppidan, Annales ecclesiæ Danicæ IV, 631—2. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie, 2. Udg., III, 55.

doctoris ac professoris celeberrimi etc., breviter et concise afferatur, II. controversiæ quæ strictissime expendantur, ac ordinate veræ sententiæ subjungantur, III. dicta vet. et nov. testamenti ex fontibus Hebræo et Græco in margine certo delectu apponantur.

Bogen indledes med en Dedikation, dateret 27. September 1662, til Universitetets Patron, Kansler *Peder Reedtz* til Tygestrup. Bircherod giver heri flere interessante Oplysninger om sit Forfatterskab og sin Udvikling. Oprindeligt havde han tænkt sig bedst at kunne tjene sit Fædreland ved at indføre de unge i Filosofien og i den græske Aandsverden (*Græca humanitas*), men de alvorlige Tider vendte Studenternes Interesse i en anden Retning. De tragtede nu blot efter Indsigt i Livets eneste og nødvendige Vejleder, Teologien (*unica illa et necessaria vitæ dux theologia*). Bircherod mente det da rigtigst at føje sig efter Tidens Trang og at samle sit Arbejde om teologiske Studier, indtil Fædrelandets Forhold havde trukket sig i Lave igen¹. Han gjorde saa i denne Tid Udkast til nærværende Skrift, og da Peder Reedtz havde billiget Planen, bragte han det til Afslutning. Som rimeligt var, ønskede han at dedicere det til Kansleren som Tak for de mange Velgerninger, som han havde moadtget af denne² og af hans Svigerfader, den gamle Kansler Christen Thomesen Sehested.

I en paafølgende Fortale til Læseren gør Bircherod nærmere Rede for Karakteren af sit Arbejde. Han ønsker, siger han, at præsentere Læseren en ny Oversigt (*Synopsis*), dog vel at mærke ikke ny i Henseende til Læren, thi denne

¹) Skont udnævnt til Professor 1658, var Bircherods Kaar (før 1661) saa ringe, at han kunde skrive til Kansler Peder Reedtz: »at jeg af Professionen ganske intet haver, ikke heller kan vente mig noget, før end nogen af de nederste Professorer dør« (G. L. Wad, anf. Skrift II, 95).

²) Det var da meget naturligt, at Jens Bircherod senere paa Kanslerens Begravelsesdag kom til at holde en Mindetale over ham (*Programma funebre* af 25. Aug. 1674 over Peder Reedtz).

er blot den gamle ortodokse, men i Henseende til Formen¹. Den Metode, Bircherod anvender, har han ikke lært af nogen anden, men udfundet selv. Som Udgangspunkt havde tjent Overvejelser med Hensyn til de to Hovedfarer, som truede Teologien: paa den ene Side de mange Angreb fra forskellige forvirrede Hoveder, paa den anden den store Uensartethed i Opstillingen af de teologiske Teser, som havde sin Aarsag i, at man fjernede sig fra Kilden til al sand religiøs Erkendelse, Skriften. For at raade Bod paa disse Ulemper havde Forfatteren da til Hensigt dels at sidestille de rigtige Definitioner med Vranglærernes Opfattelse (veræ sententiæ et controversiæ), dels at tilføje alle Kilstederne fra Skriften, saa man straks kunde se, hvilket Fundament man byggede paa. Saaledes kunde de unge fra første Begyndelse lære paa een Gang at arbejde med det rette Materiale og at gendrive Hæretikerne.

Forøvrigt havde Bircherod bestræbt sig for hverken ved for stor Vidtløftighed at afskrække de unge eller ved for stor Knaphed at støde de viderekomne fra sig. Det var hans Haab, at Bogen kunde blive et tjenligt Hjælpemiddel især i Skolerne og Gymnasierne, saaledes at Studenterne siden med desto større Lethed kunde lære at beherske det Stof, som doceredes ved Universitetet. For de ældre kunde Bogen især gøre Nytte som et Kompendium af det, som ellers behandledes i vidtløftige Værker.

Hvad Lærepræget angik, havde Bircherod saa vidt gørligt søgt overalt at undgaa at bruge sine egne Ord og i Stedet at benytte dem, der var bragt i Kurs af Mænd som Martin Chemnitz, Johan Gerhard, Leonhard Hutter og Jesper Brochmand. Især søgte han Tilknytning til denne sidste. Fra ham havde han overtaget baade Dispositionen, de enkelte Læresætninger og deres Udformning (explicatio).

¹) «Novam eam appello, non quod heic nova quædam, aut alia quam quæ a theologis orthodoxis sæpius dicta, atque a sacris scriptoribus ante tradita sunt, afferantur (neque enim in hoc studii genere quicquam recte dicitur, quod non dictum sit prius) sed methodum intelligo»

Efter Bircherods Mening vilde det nemlig være urigtigt at afvige fra en saa fremragende, af vore Kirker højt fortjent Mand, og ved den anlagte Behandlingsmaade haabede han at kunne fremme den Ensartethed, den uniformitas, som den høje Øvrighed siden Aar tilbage havde ønsket baade ved Universitetet og Skolerne¹.

Til den Plan, som her er gengivet, svarer Bogens Indretning paa det nøjeste. Overalt meddeles først en kort, klar Definition paa de enkelte Dogmer (articuli), som nærmere forklares i Underafdelinger (sectiones), idet alle positive Læreudviklinger støttes paa Hovedstederne i Skriften, anførte paa Latin. I Marginen gives de samme Skriftsteder paa henholdsvis Græsk eller Hebraisk, og i Noter under Siden berøres de vigtigste Problemer, som kunde staa i Forbindelse med de paagældende Læresætninger, og de mest karakteristiske Vranglærdomme, som paa Stedet gendrives ved Hjælp af de behørigte Skriftsteder. Som det var at vente, er det Brochmands Systema, dets Leddeling og dets Definitioner, som ligger bag Synopsis. Saaledes har Bircherod ogsaa helt overtaget Brochmands ejendommelige firleddede Behandling af Læren om *communicatio idiomatum*².

Set ud fra Tidens Standpunkt maa Jens Bircherods Synopsis sikkert betegnes som et ualmindeligt dygtigt Arbejde og er den Dag i Dag et fortræffeligt Hjælpemiddel til paa bekvem Maade at finde rundt i den lutherske Dogmatiks Labyrinth. Indholdsmæssigt var den et tro Spejlbillede af den Ortodoksi, som efterhaanden havde fæstnet sig, og formelt prægedes den af Overskuelighed, lysende Klarhed i Enkeltheder og skarp Begrebsdefinition.

¹) Bircherod tænker formodentlig især paa de vigtige Uniformitets-tabeller af 1656 for de latinske Skoler (H. F. Rørdam, Historiske Samlinger og Studier I, 182 ff.).

²) Jvfr. herom W. Gass, Geschichte der Protestantischen Theologie I, 300, 421. Jens Møller i Historisk Calendar III, 275. E. F. Koch i Kh. Saml. 2. R. III, 677.

2.

Det var da ikke mærkeligt, at Bogen vandt stor Yndest, og at den blev stærkt begunstiget fra officiel Side. Til nærmere Oplysning herom skal der i det følgende meddeles en Række Breve og Aktstykker, som ikke blot er egnede til at give Underretning om den Skæbne, der blev Bogen til Del, men ogsaa til at kaste Lys over Bircherods hele Forfattervirksomhed og over litterære Forhold herhjemme i anden Halvdel af det 17. Aarhundrede.

Allerede før Bogen var udkommet, var Forfatteren betænkt paa om muligt at skaffe sig et kongeligt Privilegium, der kunde værne ham mod Eftertryk og sikre ham økonomisk Vinding af sit Arbejde. Den 23. Oktober 1661 skrev han da følgende Brev¹ til sin gode Patron, Kansler Peder Reedtz:

Velbiurdige Herre, høygunstige Patron!

Er min ydmygste Begiering till Hans Magnificentzis Fromhed, at saa som hand loffuede at ville forskaffe mig eet Privilegium paa den Bog, som jeg nu paa min Bekostning lader trycke, huis Titel jeg ham paa det ydmygeligste ved denne Memorial indstiller, Hans Excellentze ville da hos Hans kongl. Maj. det saaledis befordre, att hand naadigst ville være tilfreds: »ingen skall maatte trycke enten samme Bog eller nogen anden Epitomen effter den vdi Hans kongl. Maj. Lande, icke heller lade nogen tryckt fra andre Steder her indføre, selge eller affhandle, under huad Prætext det være kand, i de første 20 Aar, med mindre det med min, som denne Bog haffuer bekostet, eller mine Arffuingers Samtycke skeer, vnder sedvanlig Straff, som saadanne privilegia plejer at udgiffuis, nemlig Bøgenis Confiscation oc

¹) Indlæg til Sjællandske Registre 1661 Nr. 266. De i det følgende meddelte Aktstykker er gengivet ord- og bogstavret blot med Normalisering af Begyndelsesbogstaver og Tegnsætning. — Forhandlingerne har tidligere ganske kort været omtalt hos G. L. Wad, anf. Skrift II, 98 f.

en vis Pengemult,« som det naadigst behager Hans kongl. Majestet.

Hvor udi jeg vnderdanigst formoder, naadigst at maatte bliffue anseet oc aff min høygunstige Her Cantzeler paa det gunstigste betenckt, at uden jeg faar eet Privilegium paa saa mange Aar, jeg eller mine Arffuinger kunde komme i Vitløffthighed deroffuer, effterdi det icke paa een liden Tid kand gaa fra Haanden. Disligeste, at om nogen maatte lade nogen Epitomen dereffter trycke, det i lige Maade kunde bliffue til Skade.

Derforuden, »effterdi jeg dette saa korteligen oc paa den methodo disponerer, at det endocsaa kand brugis i Gymnasiis oc stoore Skoler, da giorde Hans Excellentz mig saa meget dis større Velgierning, om hand tilligemed udi dette privilegio ville gunstigst forskaffe en Bevilgning, at denne Synopsis vdi Academiene, Gymnasiis oc de største Scholer, huor loci communes læsis, skulle brugis«.

Icke tuiffendis paa, at min gode Her Cantzeller baade herudi, saasom oc, om udi nogen anden Sag Occasion forfalder, hand baade min ringe Condition kand forfremme oc forhielpe, eller saadan Intention, som den studerende Vngdom tienlig kand være, befordre, jeg jo Hans Excellentze till min høygunstige Patron altid maa haffue, som jeg Hans Magnificentze oc gantske velbaarne Huus all Prosperitet igien inderligen aff Gud allermectigste ønskes.

Kiøb. den 23 Octobr. 1661.

Hans Magnificentzes ydmygste oc skyldigste Tienere
Jens Jensøn Birkerod m. m.

Kansleren svigtede heller ikke sin Klient i denne Sag, og den 7. December s. A. modtog han et kongeligt Privilegium¹ af dette Indhold:

¹) Sjællandske Registre 1661 Nr. 266.

F. 3.

G. a. w., att efftersom Oß elschl. h. och høylerde M. Jens Birckerøed, Professor udj Universitetet her i Wor Residentz Stad Kiøbenhaffn, for Oss underdan. haffuer ladet andrage, hurledis hand paa sin egen Bekostning en Bog acter at lade trycke, kaldis Synopsis locorum communium theologicorum Caspari Erasmi Brocmanni etc., saa paa det hand i nogen Maade til saadan Bekostnings Oprectning igien kunde komme, haffuer hand om dette Woris obne Breff och Privilegie derpaa underd. Ansøgning giort. Da haffuer Vj naad. bevilget och tillat, saa och hermed bevilger och tillader, at ingen udj Wore Riger och Lande samme Bog eller nogen anden Epitomen dereffter maa trycke eller trycke lade, ey heller andensteds trygt hid inføre, selge eller affhende, vnder huad Prætext det och were kand, udj 20 Aar fra dette Wort Breffs Dato at beregne, vden for^{ne} M. Jens Birckerøed eller hans Arffvingers Bevilling, Vilie och Samtøcke, saa frembt dend eller de i saa Maader betrædes¹ kand, icke alleniste vil haffue forbrut, huis Exemplarier de haffue med at fare, mends end och udj Penge Mult 100 Rixdlr., Halffparten aff samme Exemplarer och Mult til Oss, och den anden halffue Part til for^{ne} M. Jens Birckerøed. Dog skal bem^{te} M. Jens Birckerøed forpligt were forskr.^{ne} Bog aff woris Professores theologiæ paa bem.^{te} Universitet at lade revidere och igiennemsee, saa och dereffter tilbørlig Indseende, at den correct och med Flijd tryct worder. Forbydendis etc.

Haffn. 7 10 br. 61.

3.

Som det vil fremgaa af det her meddelte Privilegium, havde Jens Bircherod derved faaet opfyldt det første af de to Ønsker, han havde fremsat i sit Brev til Kansleren. Tilbage stod det andet vigtige Punkt at faa Bogen autoriseret

¹) o: træffes.

til Brug i Skolerne. Dette skulde imidlertid ikke lykkes uden Kamp.

Da Jens Bircherod havde erhvervet sit Privilegium, var der en anden Mand, som følte sig krænkede derved og beskyldte Bircherod for at gaa sig i Næringen. Det var Universitetets Bogtrykker *Joachim Moltke*, der 1649 selv havde faaet et kgl. Privilegium¹ paa at udgive det ovennævnte »Epitome« af Jesper Brochmands »Systema« og derfor nu mente, at det nye Privilegium stred herimod. Da Moltke havde udtalt sig herom i et Brev til Jens Bircherod, kunde Sagen ikke lade sig afgøre i Mindelighed, men blev af Bircherod indanket for Konsistorium, hvor den af-fødte en temmelig vidtløftig Forhandling².

Sagens Forhistorie var ret kuriøs. Moltke oplyste i et Indlæg, at Foranledningen var den, at Jens Bircherod en Gang hos ham havde købt et Eksempplar af Arild Hvittfelds Krønike for 6 Rdlr., som han dog ikke betalte. Da Moltke nu gentagne Gange havde krævet ham for dette Beløb, sendte Bircherod ham nogle Eksemplarer af sin »Synopsis«, for at han kunde sælge dem og paa den Maade skaffe sig Dækning. Herved blev Moltke opmærksom paa Tilstedeværelsen af »Synopsis«, som han (med Rette) ansaa for en slem Konkurrent til det af ham udgivne »Epitome«, hvoraf han havde 1700 Eksemplarer liggende! Han skyndte sig da at erhverve et fornyet kgl. Privilegium (af 9. April 1662)³ paa Udgivelsen af »Epitome« og mente heri at have et sikkert Værn mod Bircherod, hvem han nu beskyldte for at have »epitomeret« »Epitome«⁴.

¹) Sjællandske Registre 1649 8. Marts. Foruden Epitome nævnes i Privilegiet bl. a. Brochmands Apologia secunda, Systema theologicum og Postilla.

²) Afskrift af Sagens Akter i Konsistoriums Kopibog 1656—63 Fol. 349 v ff. Udtog af Dommen i Indlæg til Sjællandske Registre 1663 Nr. 83.

³) Sjællandske Registre 1662 Nr. 54.

⁴) Moltke beklagede sig i denne Sammenhæng over, at en anden bekendt københavnsk Boghandler, Christian Cassube, havde udgivet de S. 2 nævnte »Definitiones«, ligeledes paa Grundlag af »Epitome«.

Bircherod følte sig meget fornærmet over Beskyldningen om, at han skulde have benyttet »Epitome« som sit Forlæg og efterviste den store Forskel mellem de to Skrifter. Moltkes Paastand maatte da enten skyldes malitia eller ignorantia. Forøvrigt kunde han oplyse, at det var Moltke selv, der havde forlangt Eksemplarer af »Synopsis« som Betaling for Hvitfelds Krønike. Denne havde Bircherod for Resten ikke købt til sig selv, men til en god Ven, og havde han vidst, at Moltke var saa forlegen for at faa sine Penge, skulde han gerne forlængst have betalt ham Beløbet — »ellers haver jeg ikke meget begært at være betroet [s: faa paa Kredit] af Jochum Moltken, thi jeg haver intet holdt det for min Gavn.«

Joachim Moltke kom tilsidst med et meget mat Indlæg¹, ydmygt i Tonen og tydeligt nok for at redde saa meget som muligt af Stumperne. Han stillede nu et Forslag til et Forlig: Jens Bircherod kunde faa overladt en Del Eksemplarer af »Epitome« og han selv lige saa mange af »Synopsis«, saa de kunde hjælpes ad at »commendere« begge Bøger!

Først efter flere Retsmøder kunde Konsistorium fælde Dom i Sagen den 11. April 1663, og denne faldt helt ud til Gunst for Bircherod. Vel nægtede man ikke, at Moltke havde faaet et Privilegium 1649, men det var udløbet, før end Bircherod begyndte sit Arbejde, der forøvrigt heller ikke var identisk med en Udgave af Brochmands »Epitome«. Men heller ikke det andet Privilegium af 1662 paa en Nyudgave af »Epitome« kunde komme i Betragtning, da det var udstedt fire Maaneder, efter at Bircherod havde faaet sit Privilegium, og da hans eget Arbejde næsten var trykt fær-

¹) Det er i dette Indlæg, at Moltke giver den interessante Oplysning, at han i sin Tid havde trykt »sl. D. Jespers Systema theolog. etc., huilchet den sl. Mand klagede, at Salomon Sartor s. hafde loffvit at ville tryche, mens dog iche holdet sit Løffte, bad mig derfor, at jeg vilde giøre det, och er dermed den sl. Mand och den kong. Academia baade i Tydschland och andre Lande blefuen berømbt« (Konsistoriums Kopibog 1656—63 Fol. [354]).

digt. Bircherod kendtes da »for denne Moltkens Beskyldning aldeles fri at være«, og Moltke dømtes for sit Forsøg paa at »despectere« Professor Bircherod til at give Universitetsbiblioteket en Bog saa god som 10 Rdlr. samt til at betale Bircherod hans Sagsomkostninger.

Da dette Mellemværende var bragt af Vejen, ansøgte Bircherod (den 20. Maj 1663) paa ny Kongen om at faa sin Bog autoriseret til undervisningsmæssig Brug¹. Dette skete i en saalydende Skrivelse:

Stoormectigste Konge, allernaadigste Herre!

Effttersom jeg for nogen Tid siden haffuer ladet udgaa een Synopsin locorum communium oc den giort med den methodo, at den kand være gaffnlig och brugelig i adskillige Maader i Gymnasiis och de stoore Skoler, saasom adskillige Bispers, Lectorum och andris Censur udviiser, som jeg underdanigst her hos indstiller; men eendeel vide icke, huad de derudi skall giøre, fordi Hans kongl. Maj. icke haffuer endnu med noget aaben Breff befalet, at samme Bog skall brugis i Skolerne; och jeg ellers paa samme Verch haffuer anvendt stoor Bekostning till den Henseende, at den kunde bliffue gaffnlig for Vngdommen, da paa det baade de kand være tient dermed, och jeg paa samme Bog icke skulle lide Skade, er min underdanigste Begiering, Hans kongl. Maj. ville naadigst giffue mig sit aabne Breff, at efftersom der hidintill intet haffuer været noget vist tryct och beqvemmeligt Compendium theologiæ till at læse i Gymnasiis och Skolerne, oc denne Synopsis befindis beqvem dertil, baade for den er med tienlig methodo forfattet, saa och haffuer dicta Hebræa och Græca in margine, at Vngdommen dertill aff Begyndelsen kand dis beqvemmeligere vennis till, da skulle hereffter forbrugis udi Gymnasiis och udi de stoore Skoler, huor enten Lectores theologiæ ere, eller loci communes theologici forelæsis, samme

¹) Indlæg til Sjællandske Registre 1663 Nr. 83.

min Synopsis locorum comm. theologicorum och derudi præscriberis de metæ, som aff dem, der udi haffuer at ansee och regiere Vngdommens Gaffn och Studeringer, eractis fornøden och tienlig at vide, førend de kommer til Aca- demiet.

Saadan Hans kongl. Majestatis baade goode Omsorrig for Skolernis Gaffn saaochsaa stoore Naade imod mig vill Gud igien belønne.

Eders kongl. Majestetz vnderdagniste [!] Tienere
och Forbedere

Kiøb. den 20 Maji A^o 1663.

Jens Birckerod.

For at give sin Ansøgning forøget Vægt havde Jens Bircherod vedlagt dels et Referat af forskellige betydningsfulde Personligheders Udtalelser om Bogen, dels tre originale Breve om samme Emne¹. Det første Aktstykke har følgende Ordlyd:

Adskillig Censur

om min Synopsi locorum communium anlangende den till Gymnasia och de stoore Skoler at forfremme.

Erchebispens².

Der jeg aff hannem begierede, hand den ville hielpe at forfremme till Skolerne, suarede hand sig for sin Person icke att ville være derimod oc derfor at være tilfreds, huem aff Rectoribus scholarum selff den ville optage, saasom M. Jørgen Eilersøn, Professor oc Rector hujus scholæ³, haffde ocsaa allereede giort, men sig icke at ville befale nogen

¹) Alle i Indlæg til Sjæll. Registre 1663 Nr. 83.

²) Erkebiskop Hans Svane († 1668), Biskop over Sjællands Stift fra 1655.

³) Den bekendte Skolemand og Skolebogsforfatter Jørgen Eilersen (Georgius Hilarius), Rektor ved Vor Frue Skole i København 1646—72.

dett, item de andre Bispers Consens herudi att skulle requireris.

Bispens aff Fyen och Lectoris theologiae in Gymnasio sammesteds¹, som mig saaledis haffuer tilskreffuen.

Huad voris Biscop sig belanger, om hans Consens at giffue etc., da haffuer hand suaret det beste, hand kunde, herudi, at efftersom hand ey finder i Ordinantzen, ey heller i Skolerne skulle væres forbunden till nogen vis autorem, saa er hand tilfreds, huad jeg for min Persoon gjører etc. Mens hand ey tør Befalning derom giffue, uden *der vaar derom Kongebreff*. Jeg derfor læser samme locos etc.

Ottensee den 19 Martii 1663.

Jacobus Birckerodius
(Lect. theol.).

Bispens aff Wiborg, Lectoris oc Rectoris sammesteds².

Jeg haffuer talet med Rectore scholæ oc Lectore, som vel behager (som och er verd) eders labores Skolerne till Nytte; haffuer loffuet, de den udi Skolerne och paa Lectie ville bruge, saa I kand tilskicke med første Leilighed 50 Exemplaria med Taxten til Rectorem scholæ etc. Och er att ønske, at samme eders labores kunde bliffue indført udi det, som vdi Skolerne skulle læses, huilchett de ocsaa her ønske.

Wiburg den 24 Febr. 1663.

Peder Willadtzson
(Episcopus Wiburgensis).

¹) Biskop over Fyens Stift, Dr. theol. Laurids Jacobsen Hindsholm (1600—63); Professor i Odense Jacob Jensen Bircherod (1624—88), jvfr. nedenfor.

²) Biskop Peder Villadsen (1610—73); Lector theologiae, Mag. Peder Paludan (1606—86); Rektor, Mag. Niels Jensen Aars (1603—72).

Bispens aff Stawanger¹.

Halftrediesindstive Exemplaria aff Eders Synopsi kand I skicke hid och sette Prisen hos, saa skal jeg forskaffe eder rigtig Betalning och ellers gierne beflite mig paa, huis eder til Æhre och Velbehag kand være etc.

Stawanger Bispegaard den 24 Maji A^o 1662.

Christian Mattsøn Taussen
(Episcopus Stawangriensis).

Herhos haffuer Hans kongl. Maj.^{tts} Hoffprædikant oc-saa ordineret, att samme Synopsis brugis udi Frederichsborg Skoole².

Dette jeg Hans Magnificentze, min gunstige Her Cantzeller, till Underretning lader samme min Synopsin effter min underdanigste Supplications Melding hos Hans kongl. Majestet at forfremme.

Jens Birkerod.
m. m.

Hertil kom tre originale Breve, fra Biskop Peder Villadsen i Viborg, fra Broderen Jacob Bircherod, Professor ved Gymnasiet i Odense, og Biskop Christian Madsen Tausen i Stavanger. Foruden at give Oplysninger om det paagældende Skrift indeholder Brevene efter Datidens Skik forskellige Udtalelser om rent private Forhold, som det kan have en vis Betydning at kende.

a.

Salutem et officia paratissima. Clarissime vir. dn. m. Jane Bircherodi, amice sincere colende.

Jeg haffuer bekommet ederß Skriffuelße oc ederß Bog.

¹) Biskop Christian Madsen Tausen (Tausen) († 1680), jvfr. A. Faye, Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie, 1867, S. 249—66.

²) Hofprædikanten Erik Grave (1624—91), siden Biskop i Aarhus, var ex officio »Skolark« ved Frederiksborg Skole.

som I mig tilskickede, hvorfor ieg haffuer eder at tacke paa det venligste oc meest for all god oc oprichtig Venskabs Affection, som ieg altid vil beflitte mig paa til all velbehagelig Tieneste opricteligen at vere plictig oc beredvilige. Jeg haffuer talet med Rectore scholæ oc Lectore, som vel behage (som oc er verd) ederß labores Scholerne til Nytte, haffuer oc loffuet de dend vdi Scholerne oc paa Lectie ville bruge, saa I kand hidskicke med første Leilighed 50 Exemplaria med Taxten til Rectorem scholæ, som haffuer loffuet mig strax med muligste Flid at vil giøre eder dennem vdi Penge. Oc er at ønsche, at samme ederß labores kunde bliffue indført vdi det, som vdi Scholerne schall læses, hvilket de ocsaa her ønsche. Herhoß, clarissime vir, haffuer ieg eder paa Borgemesterß Clauß Christensøns¹ Vegne høyligen at betacke, at I vill giøre hannem den Ære oc Tieneste, at hans Børn maa haffue logement oc Kost vdi ederß Huuß; de bliffue nu ferdige at komme offuer til Paa-sche førstkommendes (endog den yngste ligger nu siug aff en Feber, dog saa at morbus er in declinatione, oc ventes huer Dag Helbred). Bedes derfor, at de maatte eder tilschickes, og I dennem til logement oc Kost vil vdi eders Huuß antage, paa det de kunde vere vdi Stilhed oc formedelst ederß Avtoritet oc Opsiet kunde bliffue sat vdi deriß studiis. De ere tvende schickelige, sidtzsame oc stille Børn, skal nocsom skicke sig efter eder, oc hvad som skal giffues for deris Kost oc Kammer, skall bliffue til gode Rede, oc dersom I vilde holde collegia, vilde ieg ønsche, de ocsaa maatte vere med, hvilket altsammen schall bliffue for-

¹) Den bekendte Borgmester i Viborg Claus Christensen Reenberg (1610—71) til Lynderupgaard. Jvfr. om ham Samlinger til jydsk Historie og Topografi 2. R. III, 182—3. Viborg Købstads Historie, udg. af Viborg Byraad, S. 104, 314, 321 f., 340 f., 801. Personalhistorisk Tidsskrift 10. R. VI, 127—59. Blandt hans mange Børn er der formentlig Tale om de to Sønner, der immatrikuleredes i København 18. Maj 1663: Christian Reenberg, siden Generalauditor i Skaane, og Peder Reenberg, † 1699 som Provst og Sognepræst ved Budolfi Kirke i Aalborg. Christian var den yngste af de to.

skylt til all Tacke, saa ieg nu formoder, at ieg maa dennem med Skriffuelße commendere til eder, naar nu Tiden kommer, som med første falder. Will hermed haffue eder med Kiereste oc alt kierthaffuende vnder Guds trygge Beskiernelse med megen Hilsen fraa min Hustru oc Børn oc oß alle til eder samptligen troligen befalet, forbliffuendeß til all behagelig Tieneste

beredvillige
Peder Willadtzøn.
m p. p.

Wiburg dend 24 Febr. 1663.

b.

Hierte kiere Broder,

din kierkommen Schriffuelse bleff mig retteligen med siste Post [tilschicket], och der aff med Glæde fornãm eders samptlige Vellstand. Huad mig angaar, da er ieg nu, Gud vere loffued, igien ved Hellbred och haffuer nu paa 3die Uge igien kundet i nogen Maade forrette min Embede och haabis att bliffue styrcheliger Dag fra Dag. Dett er mig ukiert, att du skall haffue saadan Fortred med Molchten¹ for din Bog Skyld, mens det haffuer dog ei meget att betydte, huad Udgangen sig begaar. Huad voris Biscoff² sig belanger om hans Consens att giffue etc., da haffuer hand suared dett beste, hand kunde her udi, att efftersom hand ei finder enten i Ordinantzzen, ei eller i voris Fundatz, att enten i Gymnasio eller i Skolerne skulle veres forbunden til nogen vis Auctorem, saa er hand tilfreds, huad ieg for min Person giører etc., mens hand ei tør Befalning der om giffue, uden der vaar der om Kongebreff. Ieg derfor læser samme dine Locos etc., mens iche haffuer ieg solt uden 3 exemplaria der til til mine Auditores aff Aarsag, de har ei en s. at giffue derfor, och paa Borge er ei raadsom at udlef-

¹) Jvfr. S. 417 ff.

²) Jvfr. S. 421.

fuere, thi der følger ingen Betalning. De Gymnasistere, nu ere, ere ret arme, 2 undertagen, som lidett haffuer.

Kiere Broder, ieg haffuer sagt til min Fader, at Otto och Broderus¹ ere aff dig consenterede at ligge i dit Huus och gaa til dit Bord for 2 Rdlr. Personen om Ugen. Jeg veed iche, om du for det samme, nemlig 4 Rdlr. om Ugen, vill tilstede, at Stampius² (om hand nu ellers vill bequemme sig til at vere hos dennem) och maa ligge i Kammer hos dem alleniste. Deris Sengeklæder schichis nu offuer til Skibs till Stampium, och nest Guds Hielp skall de vere hos eder om Torsdagen i Paaskeugen. Aff Aarsag, at ieg haffuer at bestille endelig med mine forige Bønder i Roëskild, nødes ieg til at reise och samme Tiid, efftersom da best for mig her och er Ledighed fra min Bestilling. Jeg kommer derfor och en Dags Tiid, vill Gud, med dennem til Kiøbenhavn, at ieg kand med dig handle om deris Doont etc. och giøre Rictighed med Stampio, om hand ellers vil vere deris socius. 50 Dlr. skall ieg paa Faders Vegne medtage at leffuere for ud for Børnenis Kost etc. hos eder. Det offrige skall effter Haanden rictelig erleggis med all Tachnemmelighed.

Kiere Broder, lad mig endelig vist vide, om examen stili ei skall holdes Onsdagen i Paaskeuge, thi saa er andre her tilskreffuen, att Decanus skal haffue sagt, mens du skrif-

¹) Bircherods Fader, Sognepræst i Birkerød Jens Hermansen (1588—1657), kan næppe være ment, men hans Svigerfader, Borgmester i Odense Thomas Brodersen Risbrich († 1665). De to Sønner er da Otto Risbrich (1645—85), siden Landsdommer i Odense, og Broder Risbrich (1649—70) (H. P. Mumme, St. Knuds Kirke i Odense, 1844, S. 221, 222, 225). Begge immatrikuleredes i København 18. Maj 1663 (S. Birket Smith, Kjøbenhavns Universitets Matrikel I, 313). Otto Risbrich optraadte 1664 som Respondens ved Jens Bircherods S. 451 nævnte Disputats *De Græcanicis antiqvitatibus*.

²) Maaske Henrik Stampe († 1711), siden Sognepræst i Hammer — Horsens, eller hans Broder Niels Stampe, Hører ved Vor Frue Skole i København, der 3. Juni 1663 tog Baccalaurgraden, begge Præstesønner fra Gislev (F. E. Hundrup, Lærerstanden ved Metropolitanskolen S. 104—5).

fuer om Løffuerdagen, at mand kand i Rictighed der effter sig skiche. Latermannus, som er den, huilchen Dronningens Broder har recommenderit til theol. Profess.¹, laa her suag i nogle Dage, førend hand reiste, aff calculo. Cornelius Lerche² kommer nu till Kiøbenhavn. Ellers er allting her effter Sedvane. Jeg venter Suar med allerførste Leilighed, vill her med haffue dig med Kieriste och eders lille Søn samt ganske Huus Gud troligen befalet. Min Kieriste och alle voris hellser eder flitteligen.

Ottense dend 19 Martji 1663.

T. F.

Jacobus Bircherodius

m. m.

Kiere Broder, fortENCH mig iche, at denne Seddel medfølger til Stampium.

c.

S. pl. Clarissime vir, affinis honoratissime, jeg beder om Forladelse, att jeg paa Ederß seeniste Schriffuelse med nestfølgende Post icke suarede Eder, huilcket skeede, fordj jeg wor vdj Visitats her nest omkring, och der jeg til Pintzdag kom hiem, wor Posten ferdig att gaæe, saa jeg neppist it Ord eller to til Madtzs³ kunde schriffue. Halff-

¹) Formentlig Johannes Latermann, som Discipel af Calixt ivrig Synkretist, fra 1647 Professor i Königsberg, 1652 Generalsuperintendent i Derenburg. 1662 angives almindeligvis som hans Dodsaar, men det maa efter dette Brev at domme være urigtigt. Jvfr. Allgemeine Deutsche Biographie XVIII, 11—13. Et teologisk Professorat i København var ledigt efter Daniel Pfeiff, † 18. Aug. 1662. Erkebiskop Hans Svane holdt stærkt paa, at de udenlandske Ansøgere ikke skulde foretrækkes for en dansk Mand. Latermann fik da Løfte om anden Befordring her i Riget. (Kh. Saml. 2. R. III, 221—2. Danske Magazin 5. R. II, 61,63).

²) Maaske den senere Sognepræst i Oure-Veistrup Cornelius Lerche († 1689) eller maaske snarere den senere Stiftamtmand Cornelius Peder- sen Lerche († 1681), der 1662 vendte tilbage som Envoyé fra Spanien (G. L. Wad, Om Eggert Christoffer Knuth og Søster Lerche S. 21).

³) Formentlig Mag. Mads Tausan († 1686), Lector theologiæ i Stavan-

treddssindstiuffue Exemplaria aff Eders Synopsi kand min Suoger skicke hid och sette Priisen hoß, saa skal jeg forskicke Eder rictig Betalning och ellerß gierne beflitte mig paa, huis Eder til Ære och Welbehag kand wære. Jeg tacker min kierre Suoger for hafft Omhue for min Søn saa wel som for dem, jeg hannem à parte recommenderede. Jeg skal wel saa beskicke det, att det skal bliffue erkientd med Tacknemmelighed. Anlangende Capittelets¹ och min Suogerß H. Søffurens² Wederparter enten Skiold eller Capellaniet i Koesund³ angaaende, da haffuer en huer til sit att suare, huilckett effter loulig foregaaende Steffnemaal nest Jesu Hielp wel skal skee; de haffuer got at tale, imeden ingen Gienmele er, men kommer det der til, att Gienmæle skal skee, skal wel alting haffue paa wær Side den Genge, som icke Wederparterne skal wel befalde⁴.

Jeg beder min kierre Suoger wilde hilse H. Eric⁵ och hanß Hustru, iligemaade sin egen Hustrue; och hermed slutter och eder alle samptligen wnder Guds Beskermelse befaler.

Staffuanger Bispegaard den 24 Maj A^o 1662

E. k. S.

Christen Madtzøn Taußen
mpp. S. St.

ger 1671—81. Han var blevet Student 1660. (D. Thrap, Christiansands Stifts Prester i det syttende Aarhundrede, 1899, S. 130. A. Leth og G. L. Wad, Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm S. 57).

¹) MS.: Capittetets.

²) Søren Frandsen Hegelund (formentlig † 1683) var 8. Decbr. 1661 blevet indsat som Sognepræst i Skjold med Vass og Tysvær. Han var gift med Biskoppens Søster Mette Madsdatter Tausan (D. Thrap, anf. Skrift S. 93—4).

³) Formentlig Kogsund i Nærheden af Tysvær (J. Waligorski og N. Wergeland, Veikart over Norge, 5. Opl.).

⁴) Der sigtes antagelig til de heftige Stridigheder mellem Biskoppen og Adelsmanden Bernt Orning til Vatne om Præsterne i Skjold (A. Faye, anf. Skrift S. 251 ff.).

⁵) Maaske Provst, Sognepræst ved Vor Frue Kirke Erik Olufsen Torm († 1667).

Overfor Vægten af disse Vidnesbyrd og sikkert i ikke ringe Grad under Indflydelse af Kansler Peder Reedtz bøjede man sig, og den 28. Maj 1663 udstedtes følgende vigtige Kongebrev¹:

F. 3.

G. a. w., at efftersom OB elschl. hederlig och høylerd M. Jens Birckeroed, Professor udj Universitetet her i Wores Residentz Stad Kiøbenhaffn, for nogen Tid siden paa Tryck haffuer ladet vdгаа en Synopsin locorum communium och derpaa stor Wmag och Omkostning anwendt vdj Henseende, den for Vngdommen gaffnlig at kunde bliffue, saa efftersom forskr.^{ne} Synopsis dertil beqvem schal befindis, baade formedelst den er med tienlig methodo forfattet, saa och dicta hebræa et græca in margine haffuer, paa det Ungdommen aff Begyndelsen des beqvemmeligere dertil kunde wennis, da haffue Wj naad. for got anseet at lade byde och befale, saa och hermed byder och befaler, at forskr.^{ne} M. Jens Birckerods Synopsis locorum communium udj Gymnasijs och store Skoler, huor enten Lectores Theologiæ, eller loci communes theologici forelesis, her effter skal forbrugis och derudj de metæ præscriberis, som aff dennem der i bem.^{te} Gymnasijs och store Skole paa Vngdommens Gaffn och Studering haffuer at giffue Act, erectis fornøden och tienlig for bem.^{te} Vngdom at wide, før end de til Academiet ankommer, och forbiude etc.

Hafn. 28 Maj 63.

4.

Jens Bircherod havde imidlertid videregaaende Planer. Af et Prospekt, som findes vedlagt den sidstnævnte Sag, ses det, at han havde paatænkt at udgive »et stort teologisk Værk«, og i den Anledning ønskede han i Forvejen at

¹) Sjællandske Registre 1663 Nr. 83.

gardere sig ved Opnaaelsen af et kongeligt Privilegium. Det var et i sig selv rimeligt og forstandigt Ønske, naar man tager Datidens slette og usikre Forfatterkaar i Betragtning. Imidlertid synes man ikke at have været tilbøjelig til at opfylde hans Ønske, og det blev ikke til noget med Udgivelsen af det »store teologiske Værk«. Sit Forehavende skildrede han i en Ansøgning, der til Dels havde Form af en interessant Oversigt over den flittige og frugtbare Forfatters hidtidige Produktion, paa denne Maade:

Fortegnelse

paa, huad jeg vnderskreffuen eendeel haffuer edêret, eendeel haffuer at ville edêre; om det naadigst maatte behage Hans kongl. Maj.^t, min allernaadigste Herre, saadant at lade forfremme.

1.

Som ere edêrede.

1. Collegii physici disputationes XVI, Hauniæ 1650.
2. Idea scientiæ moralis octo disputationibus comprehensa, Hauniæ 1651.
3. Exercitationes contra atheos de æternâ divini existentiæ et providentiæ veritate, dedicêret vnderdanigst Hans kongl. Maj.^t selff sist udi Beleiringens Tid 1660¹, som jeg ellers acter med Guds Hielp i større Form oc Mengde at forøge oc lade omtrykke, det første mig beqvem Lejlighed dertil kand giffuis.
4. Synopsis locorum communium theologorum cum dictis Hebraicis et Græcis in margine, et controversiis infra ad eundem intuitum appositis, Hauniæ 1662.

II.

Som jeg haffuer adskilligt sammenskreffuen paa til at lade effterhaanden edêre.

¹) Bircherods Exercitatio philosophica contra atheos de divinatione, Hafn. 1660, er dediceret Frederik III 3. April 1660.

in Folio.

1. Nova methodus historiæ præcipuæ sacræ et profanæ, tabulis primò generalibus, deinde specialibus ita comprehensa, ut non modò series rerum rectiùs ex hâc, quam ex ullâ unquam hactenus editâ methodo, sed et faciliori negotio percipi memoriæqve tradi possit. Qvibus adjecta sunt ab initio fundamenta chronologica, et tabulis sua commentaria¹.

in Quarto.

1. Synopsis Biblica, in qvâ
 1. Capita veteris et novi testamenti per certas partes contrahuntur.
 2. Loca qvædam dubia ex textu originali in margine apponuntur.
 3. Controversiæ circa eadem loca occurrenter breviter expediuntur.
2. Centrum scripturæ sacræ, sive Messiæ demonstratio ex locis veteris testamenti in novo test. de Jesu Christo.
3. De divinatione libri tres, unus historicus, alter philosophicus, tertius theologicus².
4. Conciones latinæ habitæ vel habendæ in augustissimâ Christ. IV et Friderici III æde s.s. trinitati sacrâ, præcipuis anni festis, à fine anni 1662³.

in octavo.

1. Novum testamentum græcum cum notis brevibus et succinctis in præcipua loca dubia⁴.

¹) En Del af dette Værk kom 1687 posthumt udgivet af Hans og Jens Bircherod den Yngre under Titel Lumen historiæ sacræ veteris et novi testamenti per tabulas chronologicas, Fol.

²) 1—3 synes ikke udkommet. — Et utrykt Arbejde af Bircherod, som han ikke her nævner, findes i Thott, Fol., 105: Religio vere christiana, tilegnet Christian V 8. Juni 1672.

³) Jvfr. nedenfor S. 438.

⁴) Udkom ikke.

Herforuden

haffuer jeg nogle andre stycker, eendeel in philosophicis, eendeel in græcis, ligesom Leilighed oc Midlerne giffuer sig til at ville lade edére.

Men i Synderlighed haffuer jeg betenckt een Methodum paa

eet stoort theologiske Verck,

som baade Gud kunde haffue Ære aff, Hans kongl. Maj.^t Berømmelse aff, oc i andre Maader gaffnligt kunde være, som jeg vnderdanigst ocsaa kunde giffue Forslag paa, Maaden det at lade i Verck sette, at det uden for lang Forhaling kunne expedieris oc føris til Ende, saa och Middler der til at lade opbringe uden H. kongl. Maj.^{ts} egen Expenser eller nogens Skade, dersom Hans kongl. Maj.^t. naadigst maatte behage mine vnderdanigste velmeente Intentioner med beqvemmelig Leilighed at lade forsiune oc forfremme. Oc at jeg intet andet promitterer, end som jeg vnderdanigst vil præstére, saa sant Gud vil giffue mig Liff oc Helbred, oc min naadigste Konge og Herre dertil vil vide mig naadigst Forfremmelse oc Bistand med nogle Privilegier, som dertil behøffuis oc uden nogens Skade eller Præjuditz letteligen giffuis kand, haffuer jeg dette med egen Haand vnderdanigst underskreffuen.

Kiøbenhaffn den 24 Novembr. 1664.

Hans kongl. Maj.^{ts} vnderdanigste tro Tienere oc
Forbedere
Jens Birkerod
m. m.

5.

Imidlertid gik Jens Bircherods »Synopsis«, betrygget ved Privilegium og kgl. Autorisation, sin Sejrs gang i de lærde Skoler. Der kan næppe tvivles om, at den i Aarenes Løb har indbragt sin Forfatter en køn Skilling. Det kunde vist-

nok ogsaa tiltrænges. Skønt Bircherod allerede 1664 havde kunnet købe en Herregaard (Borupgaard i Værløse Sogn) og siden ejede andre Ejendomme, synes han Livet igennem at have maattet kæmpe med økonomiske Vanskeligheder. Da han døde 1686, efterlod han en betydelig Gæld, og Boet var insolvent¹.

Om Udbredelsen af »Synopsis« er der fra Ribe Stift bevaret et Par ganske talende Vidnesbyrd i to Breve til Bircherod fra den virksomme og dygtige Biskop *Peder Jensen Kragelund* († 1681), en Mand, der i det hele nærrede en levende Interesse for at højne Skolevæsenet i sit Stift². Disse Breve³ lyder saaledes:

a.

Clarissime et excell. dne mag. Jane Birckerodi, fautor et amice plurimis nominibus honorande S.

Eders meget kirkkommen och velmeente Schriffuelse er mig for nogen Tiid siden tilstillet belangende dend Synopsin loc. communium, som I til Vngdommens och ded gemeene Beste haffuer ladet publicere, med en Copie aff kongl. Mayttz, vor naadigste Kongis oc Herris Breff der om. Saa tacker ieg clarissimo viro baade for det Exemplar, hand mig tilschickede, saa vel som for dend Flid oc store Wmage, hand til ded gemeene oc Scholernis Beste sig i saa Maade hafuer⁴ paataged. Jeg haffuer for sine Aarsager differerit Suaret, indtil ieg kunde visitere de andre Scholer i Stifftedt och forfare, om samme Synopsis dennem bequæmmeligen kunde commenderis, oc effterdj ieg haffuer befundet, de allerreede haffde lærd definitiones oc dicta

¹) G. L. Wad, anf. Skrift S. 100 f.

²) Jvfr. herom Bjørn Kornerup, Ribe Katedralskoles Historie I. 361, 439 ff.

³) Brevene findes P. J. Kragelunds Kopibog 1652—64 i Ribe Bispearkiv (i Landsarkivet for Nørrejylland) Fol. 184 v og Fol. 195 v. Det første Brev er ikke dateret, men er indført mellem 4. og 16. November 1663.

⁴) Dette Ord er tilføjet af Biskoppen selv.

Græca ex Brochmanno, haffver ieg befalet dennem at følgend Methodum, som eders Synopsis er forfattet vdj, saawit dieris Profect kunde taale, det de ochsaa gierne haffue samtycht oc saaledis Skolemesterren i Lemwig, Holstedbroe, Ringkiøbing och Warde tilsammen annammet til sig 36 exemplaria. Pengene haffuer ieg bedaget dem paa til Juul oc da vil gjøre min Flid, de clarissimo dno Birckerodio paa en Tiid in summa kand tilschichis, de obrige 24 beholdis her til Riber Scholes Fornødenhed. Dersom clariss. dnus Mag. vilde endnu wbesuærget haffue schichet os 10 exemplaria, vaare wi vel tilfreds, efftersom Colding och Weyl Schole endnu ingen haffuer bekommen, oc findis baade ex pastorb. et studiosis, som dennem skulde begiere. Kand ieg ellers i andre Maader tiene clarissimo dno professori, findis ieg dertil stedse villig oc bered, hannem hermed udj Guds Beschiermelse troligen befalendis.

b.

Excellentissime dne professor, dne magister Jane Birckerodj, fautor et amice honoratissime!

Efftersom jeg haffuer til mig annammed pro scholis minorib. in hac diæcæsi 36 exemplaria aff clarissimi viri hid-schichede Bøger, it Exemplar aff fin Schriffuer Parpir och de 35 aff gemeen, saa sender ieg hannem med en Person aff voris Schole ved Naffn Lauge Pedersen¹ 49 slette Dr. 2 $\frac{1}{2}$ 8ß derfor, at mig maatte en liden Qvittantz igien tilbage schickis. De øbrige haffuer voris Rector M. Hans Rosenbergh² loffued at gjøre Richtighed for med samme Bud. Ellers tacker jeg Hans Excellentz for hans gode sidste Schriffuelse och høje Affection sampt for den tilschichede

¹) Lago Petri Synderhovius immatrikuleredes 3. Maj 1664 fra Ribe (Univ. Matr. I, 318). Han blev 1669 Sognepræst i Nordby paa Fanø, † 1700.

²) Hans Rosenberg, (1627—87), Rektor i Ribe 1660, siden Lector theologiæ (P. Terpæger, Inscriptiones Ripenses p. 57).

gode Disputation de antiqvitatibus Græcis¹, beder, dend fremdelis maatte continuere. Jeg schal noxsom giøre min Flid med de andre tilschickede 20 exemplaribus at distrahere, saawit mueligt, och ellers findis willig och redebon at forrette, huis Excell. viro til behagelig Tieneste schæe kand, ynschendis, Gud Hans Excellentz til Universitetetz, Kirckers och Scholers Beste udj langvarig Velstand vilde erholde, och hermed udj dend højestis Protection med alt kiert haffuende troligen befalendis.

Ribe d. 2 Aprilis 1664.

6.

Som Aarene gik, maa Oplaget af »Synopsis« være blevet udsolgt, og det var da rimeligt, at Forfatteren tænkte paa at foranstalte en ny Udgave udgivet. 1682 sendte han da Kongen følgende Ansøgning²:

Stormæchtigste Konge,
allernaadigste Herre!

Effttersom jeg har anvendt stoor Umag oc Bekostning paa eet lidet Compendio historiæ sacræ udi chronologicâ methodo forfattet³, hvilchen velærværdige Decanus facult. theol. d. Baggerus⁴ haffver udi sin Censur oc Approbation holt nyttig for den studerende Ungdom, oc jeg derforuden

¹) Disputatio de Græcanicis quibusdam antiqvitatibus circa ludos veteres gymnicos, Hafn. 1664.

²) Indlæg til Sjællandske Registre 1682 Nr. 284.

³) Jvfr. S. 430. Skriftet udkom posthumt 1687. — Naar Ehrencron-Müller (Forfatterlexikon I, 436) anfører en nu tabt Udgave af dette Skrift fra 1681, maa det bero paa en Misforstaaelse — antagelig en let forklarlig Trykfejl i ældre Kilder (1681 for 1687) — thi da det paa Titelbladet betegnes som et opus posthumum, kan det ikke være kommet før 1686. Jvfr. ogsaa Fortegnelsen over Jens Bircherods Skrifter i »Synopsis«, 1690.

⁴) Hans Bagger (1646—93), Biskop over Sjællands Stift og Professor i det teologiske Fakultet.

har tilforn ladet udgaae een Synopsin articulorum fidei, som Ed. kongl. Majts sl. Her Fader høyl. Ihukommelse allernaadigst haffver effter de derom gangne Approbationer forordnet at skulle brugis udi Gymnasiis oc de stoore Scholer, men nu ey fleere exemplaria ere at bekomme, oc mange begierer, at jeg ville den lade legge op til Trycken paa ny igien, da, paa det jeg ey skulle tage Skade paa hvad Flid oc Omkostning, som jeg paa disse begge Bøger haffver anvendt eller videre kunde anvende, er min allerunderdanigste Ansøgning, Ed. kongl. Mayt. will allernaadigst forunde mig Frihed oc Privilegium, at ingen udi Ed. kongl. Majts Arffwe Riger oc Lande maa lade efftertrycke nogen aff de Bøger, som jeg gjør, oc lader trycke, enten det er disse ommelte eller andre, større eller mindre, udi lige theologiske, historiske eller philosophiske Materie, naar de ere aff de forordnede approberede, udi samme eller anden større eller mindre Form, udi de første tive Aar fra det Aar, som hver Bog bliffver ved Trycken forferdiget, ey heller dem nogen andensteds tryete her udi Ed. kongl. Majts Arffve Riger oc Lande indføre lade eller udselge under 600 Rixdlers Straff for hver Bog, hos hvem nogen saadan upriviligerede exemplaria til Kiøbs findis, de to hundrede Rixdlr. deraff til Ed. kongl. Mts. fiscum, de to hundrede Rixdlr. deraff til de fattige, de andre to hundrede til mig oc mine Arffvinger at være forfalden, oc derforuden at straffis saasom Ed. kongl. Mandatz Offvertrædere, men at jeg selff maa lade trycke dem hos hvilchen Bogtryckere, jeg vill, oc holde samme Bogtryckere i mit Huus, om hand vil lade sig dertil disponere. Oc i Særdeeshed angaaende disse tvende smaa Bøger, da efftersom de begge ere approberede oc befundne nyttige oc tienlige til at brugis aff den studerende Ungdom, da er jeg dette tillige allerunderdanigst ansøgendis, Ed. kongl. Majt. vill effter det tilforn giffven allernaadigst Privilegium paa Synopsin nu igien befale oc forordne, at de begge skal brugis udi Gymnasiis oc stoore Skoler effter visse metas derudi til generalem notitiam historiae biblicæ

oc articulorum fidei oc paa Universitetet til specialem notitiam oc Fuldkommenhed udi samme studiis. Oc at alle samme studerende derfor skal beviise in examinibus sig dennem til Manuduction udi deris theologiske studiis at haffve brugt. Forbliffver udi min allerskyldigste Devotion

Ed. kongl. Majts allerunderdanigste tro Tienere oc
Forbedere hos Gud

Jens Birckerod

Kiøb. d. 4 Julii 1682.

m. m.

Ogsaa denne Gang var Kongen naadig og udstedte den 14. November 1682 det ønskede Privilegium¹:

C. 5.

G. a. w., at efftersom Os elschelige Doctor Jens Bircherod, Professor paa Universitetet her j Voris Kongelige Residentz Stad Kiøbenhafn, for Os allerunderdanigst hafver ladet andrage, hvorledis hand tilsindz er it ljdet Compendium Historiæ Sacræ udj Chronologica methodo, som [hand] med stor V-mæge oc Bekostning hafver forfattet, at lade tryche, saa oc paa nye oplegge hans Synopsin Articulorum fidei, som hand tilforn hafver ladet udgaae, oc nu ej fleere Exemplaria schal være af at bekomme. Da ville Vj effter fornefnte Doctor Jens Bircherods herom allerunderdanigste gjorde Ansøgning oc Begiering strengeligen oc alvorligen hafve forbiudet, saasom Vj oc hermed forbiuder, at ingen j Vore Riiger oc Lande uden for^{ne} Doctor Jens Bircherod oc hans Arfvinger alleene maa bemelte Bøger oc andre Theologiske, Historische eller Philosophische Materia, som hand self paa egen Bekostning, efter at de effter Voris elschelige kiere He. Faders salig oc høyloflig Ihu-kommelse dend 6. Majj 1667 udgangne Forordning ere reviderede, udi² Trychen lader udgaae enten udj een eller

¹) Sjællandske Registre 1682 Nr. 284.

²) MS.: uden.

anden Format med større eller mindre Stjl udj nestfølgende tiufve Aar (fra den Tjd at beregne, som een hver af bemelte Bøger udj Trychen blifver forfærdiget) efftertrøche eller efftertrøche lade, langt mindre imidlertid denem andenstedz fra trøgt her j Riigerne indføre, distrahere eller forhandle. Understaar sig nogen herimod at giøre eller antreffis med andre Exemplarier af for^{ne} Bøger eller Materia end de, for^{ne} Auctor self lader udgaae, schal dend eller de, som j saa Maader betrædis¹, være forfalden at gifve udj Straf for hver Exemplar, de hafver, 600 Rdr., hvoraf de 200 Rdr. til Voris Fisco schal henhøre, jtem 200 Rdr. til de fattige, oc de øfrige 200 Rdr. bemelte Doctor Jens Bircherods oc hans Arfvinger at følge, oc de schyldige derforuden som Voris Mandaters motvillige Ofvertrædere at være Voris General Fiscals Tiltale vndergifven. Oc ville Vj effter Voris elschelige kiere He. Faders salig oc høyloflig Ihukommelse dend 28. Maij Anno 1663 paa Synopsin udgifne Bref allernaadigst hafve anordnet oc befalet, saa oc hermed anordner oc befaler, at dend tilligemed bem^{te} nu forfattede Compendio historiae sacrae udj gymnasijs oc de stoere Scholer schulle brugis effter viße metas derudj til generalem notitiam historiae biblicae oc articulorum fidei oc paa Universitetet til specialem notitiam oc Fuldkommenhed udj samme studiis, til hvilchen Ende saadanne Studerende in examinibus schal bevjse, at de sig dennem til Manuduction udj deris theologische studiis hafver brugt. Dog schal for^{te} Doctor Jens Bircherod eller hans Arfvinger tiltengt være bemelte Bøger oc Materia rigtige oc correcte at lade trøche. Forbydendis etc.

Hafn. d. 14. Novembris 1682.

7.

Ingen af de her nævnte Skrifter fik Bircherod dog bragt i Stand. Økonomiske Bekymringer i Forbindelse med Em-

¹) o: træffes.

bedsbyrder — han var baade 1683 og 1685 Rector magnificus — samt tiltagende Svaghed maa have hindret ham i at faa dem ud, og den 12. September 1686 afgik han ved Døden. Han efterlod sig bl. a. to Sønner, *Hans Bircherod* (1663-1720), siden Professor i Historie og Geografi ved Universitetet, og *Jens Bircherod* (1664-1720), siden Biskop i Christianssand¹, der aabenbart har følt sig som en Slags litterære Eksekutorer i deres Faders Bo. I Fællesskab udgav de det ovennævnte kronologiske Arbejde 1687 og hans efterladte latinske Prædikener »Conciones Latinæ in præcipua festa anniversaria« 1688. Jens Bircherod den Yngre paatog sig derimod alene Udgivelsen af anden Udgave af »Synopsis«².

Denne Udgave kom i Frankfurt 1690 og er, hvad selve Teksten angaar, et uforandret Optryk af den forrige — første — Udgave, dog med Udeladelse af det afsluttende Realregister og af en kort Udlæggelse af Fader vor. Derimod har Udgiveren erstattet Faderens Fortale med en ny af ham selv og desuden tilføjet Universitetets Programma funebre (af 27. September 1686) over den afdøde Professor samt en Fortegnelse over dennes Skrifter.

Medens den ældre Bircherods Fortale er affattet i en jævn og ligefrem Stil, er Sønnens mere lærdomstynget og i Ordvalget stærkere præget af Baroktidens præcise Latinitet. Han oplyser heri, at det første Oplags Eksemplarer hurtigt blev spredt, og at Bogen længe havde været stærkt eftersøgt. Derfor havde Faderen planlagt at levere en forøget Udgave, men var blevet hindret ved andre Gøremaal. Sønnen havde da oprindelig tænkt selv at bringe

¹) Om denne se A. Faye, anf. Skrift S. 284 ff. Réidar Bolling, Kyrkjeliv i Christianssands stift i attande hundreåret, Oslo 1947, S. 23 f.

²) Det hedder i denne, at Jens Bircherod i *Fortalen* til Faderens »Orationes«, 1688, havde lovet at foranstalte en ny Udgave af »Synopsis« (»quod proxime elapso anno in *Præfatione* ad Conciones ipsius Latinas promisi«). Mærkeligt nok er de Eksemplarer af »Orationes«, der findes i vore Biblioteker, ikke udstyrede med nogen Fortale.

Faderens Plan til Udførelse, men foretrak dog tilsidst at give en uændret Udgave af Faderens Manuskript (αὐτόγραφον).

Forøvrigt viser Fortalen, at den yngre Jens Bircherod maa have staaet paa aldeles samme teologiske Stade som sin Fader. Ogsaa han var en erklæret Tilhænger af den gamle ortodokse Teologi og glædede sig over, at vore Teologer, deriblandt ogsaa hans Fader, med Mands Mod og Hjerte havde kæmpet for at bevare »orthodoxa veritas sarta tecta«. Ligesom sin Fader betonedede da ogsaa han Værdien af helt at bygge paa Skriften som Sandhedens eneste Norm.

Der kan næppe herske Tvivl om, at Jens Bircherods »Synopsis« har været af stor Betydning til at indføre og fæstne flere Slægtled herhjemme i den ortodokse Teologi, saaledes som den især var udformet af Jesper Brochmand. Under Skolegangen i de større Skoler lærte mange unge at blive fortrolige med denne Bog, og senere ved Universitetet kunde de trygt benytte den som en usvigelig Vejleder i det ortodokse System. Først i det 18. Aarhundrede maatte denne Lærebog vige for andre af Hans Wandal og Hans Bartholin, senere for Marcus Wøldikes »Positiones«, der baade i Skolen og ved Universitetet fik saa stor Udbredelse.